

Gyovai Márk joghallgató,
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék, demonstrátor

OTDK pályamunka

Gazdasági elemzés a jogelméletben és a büntetőjogban*

1. Bevezetés

A jelen dolgozat célja egy viszonylag új jogelméleti irányzat bemutatása, amely 1960-as években az Amerikai Egyesült Államokban kezdett kibontakozni a mai formájában, de előzményeit tekintve egészen Jeremy Bentham utilitarista filozófiájának megalkotásáig visszavezethető, azaz egészen a XVIII. század második feléig. Az új elmélet az igencsak beszédes elnevezést kapta: A jog gazdasági elemzése (*Economic Analysis of Law*)¹. Az elmélet lényege, hogy megpróbálja a két tudományterületet (a jogtudományt és a közgazdaságtant) közelebb hozni egymáshoz és ez által mindkettőt fejleszteni mind kutatási módszereiben, mind egy pontosabb szemléletmód kialakításában. A közgazdaságtan az emberi döntések, választások tudománya, amely az úgynevezett racionális, azaz ésszerűen gondolkodó (*reasonable man*)² emberképpel dolgozik³. Az elmélet szerint a racionális ember (melyet az egész gazdasági megközelítésmód alapján adottnak tekint) a cselekedetei előtt és nem csak a jog számára releváns cselekedetei előtt egy költség-haszon elemzést végez, amelyben az adott cselekvés előnyeit és hátrányait is számításba veszi, és ezek után hozza meg döntését. Posner szerint az emberek még az olyan egyszerű cselekedeteik megtételei előtt is végeznek ilyen elemzést (ha nem is tudatosan), mint például az, hogy valahova való indulásuk előtt vigyenek-e magukkal esernyőt vagy sem. Az elemzés az ilyen egyszerű esetekben valószínűleg nem is tudatos, de ennek ellenére megtörténik. Az emberek nem

* A dolgozat a XXX. Jubileumi OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójának Jog- és Állambölcsélet Tagozatában a Somló Bódog Társaság különdíjában részesült.

¹ Az angol nyelvű szakirodalomban egyéb megnevezések is találhatók: Law and Economics (jog és közgazdaságtan), Economic approach to law (a jog gazdasági megközelítése).

² Posner: *Economic Analysis of Law*, Seventh Edition, Aspen Publishers, New York, 2007, 171.o.

³ ...irányadó a közgazdaságtannak azon alapvető feltevése, hogy az emberek saját érdekek kielégítésének racionális megvalósítói. Szabadfalvi József: Richard A. Posner – A jog gazdasági megközelítése In.: Mai angol – amerikai jogelméleti törekvések, Miskolc, Bíbor kiadó, 1996, 155.o.

tesznek mást ebben az esetben, mint számításba veszik azt, hogy mi a valószínűsége annak, hogy elered az eső, mit mondott erről az időjárás jelentés (ami a tapasztalataik szerint mindezidáig megbízható volt, vagy sem), milyen mértékben rossz az, ha nem visz esernyőt és megázik és milyen mértékben rossz az, ha visz esernyőt és nem esik az eső stb....

A közgazdaságtani módszerek figyelembevétele és használata valóban gyümölcsözőnek tekinthető a jogtudományban, azonban ez a viszony kölcsönös, hiszen az egyes jogintézmények ismerete és figyelembevétele a közgazdászok elemzéseinek során is nagy haszonnal és pontosabb eredmények lehetővé tételével jár.

A dolgozatom két fő részből áll. Az első részben bemutatom az elmélet kialakulását, rendszerét, az ebben lényeges szerepet játszó szerzők nagy hatást gyakorló tanulmányainak lényeges vonásait, az elmélet főbb irányait, eszköztárát, alapfogalmait és célját. Mindezt teszem a kártérítési jog, vagy szerződésen kívüli károkozás (*law of tort*) szabályainak gazdasági elemzésén keresztül, ugyanis az elmélet ezeknek a szabályoknak az elemzésével alakult ki, majd vált alkalmazottá egyéb jogterületeken is. Kezdetben a témában íródott tanulmányok is rendszerint ezzel a területtel foglalkoztak és az elméleten belül máig a kártérítési jog gazdasági elemzése rendelkezik a legszélesebb szakirodalommal. A dolgozat második nagy részében a büntetőjog, mint jogág közgazdasági elemzésével foglalkozok majd. A büntetőjog gazdasági elemzése szervesen kapcsolódik a jog gazdasági elemzéséhez, mégis egy önálló egységet alkot. A büntetőjog ezen újfajta megközelítésében a témában dolgozó szerzők kialakítottak egy módszert, természetesen közgazdasági eszközök segítségével, amely képes előre jelezni az ésszerűen gondolkodó és erkölcsi aggályok nélküli (*amorális*) bűnelkövetők cselekedeteit a változó büntetések és az elfogásaik valószínűségének függvényében. A büntetőjog gazdasági elemzésének⁴ alapvetése szerint a bűnöző a már említett költség-haszon elemzést végezte a tetteinek elkövetése előtt. „Azért dönt valaki egy bűncselekmény elkövetése mellett, mert a várható hasznok meghaladják a várható költségeket”⁵.

A dolgozatomnak nem célja a jog gazdasági elemzésének mélyreható vizsgálatába apró részletességgel belebocsátkozni, hanem pusztán az irányzatot meghatározó fő fogalmak, elemzési módszerek, tehát egy az eddigétől eltérő jogelméleti szemléletmód világos bemutatása.

⁴ Az egyszerűség kedvéért a büntetőjog gazdasági elemzése helyett a „BJGE” rövidítést alkalmazom a dolgozat további részében.

⁵ A person commits a crime because the expected benefits exceed the expected costs. Richard A. Posner: *Economic analysis of law*, Seventh Edition, Aspen Publishers, New York, 2007, 219.o

2. A jog gazdasági elemzésének kialakulása és irányzatai

Az elmélet alapvetően két nagy ágra bontható. Az egyik ág a piaci tevékenységeket szabályozó joganyag vizsgálatával foglalkozik. Az elmélet ezen ágazata egészen Adam Smith (1723-1790) munkásságáig vezethető vissza, akit a modern közgazdaságtan atyjának tartanak és, aki nézeteit *A nemzetek gazdagsága*⁶ című művében fejtette ki. Ezen könyv maguknak a gazdaságot érintő szabályoknak az elemzésével foglalkozik. Smith a „*laissez faire*” elve mellett tette le a voksát, mely szerint, ha a gazdaságot „magára hagyják” és minden ember a saját érdekeit követi akkor érvényesül az úgynevezett spontán rend a gazdaságban. Az elmélet ezen ágával a dolgozatomban nem kívánok foglalkozni.

A jog gazdasági elemzésének másik nagy ága a nem piaci viselkedést szabályozó joganyag gazdasági szempontú megközelítésével foglalkozik és amely Jeremy Bentham munkásságával vette kezdetét.⁷ Bentham elmélete szerint az emberi cselekvéseket két fogalom határozza meg, melyek a fájdalom és az öröm. Azt vallotta, hogy az emberek az élet minden területén önérdükük ésszerű maximalizálóiként tevékenykednek, tehát ez a felfogás nem korlátozható a piaci viselkedésre, hanem befolyásolja az emberi viselkedés egészét. „Az ember fontolgat, az egyik kevesebb, a másik több pontossággal, de minden ember fontolgat. Sőt még azt sem mondanám, hogy az örült nem fontolgat.”⁸ Bentham elméletét már ő maga alkalmazta a büntetések rendszerének kidolgozásában a következő módon. Árjegyzéket kell megállapítani a bűncselekményekre, vagyis meg kell határozni azt, hogy mennyibe, mibe kerül az adott bűncselekmény elkövetése a potenciális bűnelkövetőnek. Ezt az „árat” amibe a bűncselekmény kerül a büntetés szigorával és kiszabásának valószínűségével lehet meghatározni véleménye szerint. Elmélete ebben a tekintetben inkább a jogtudományra, mintsem a közgazdaságtudományra tett hatást, mivel az önérdékét maximalizáló emberkép kiemelését a gazdasági és piaci viszonyok területéről a társadalmi viszonyok más területeire nem tartották alkalmazhatónak a közgazdászok, ezért az elmélet nem fejlődött.⁹

A nem piaci jog gazdasági elemzésének újjászületése a XX. század második felében történt meg három szerző különböző cikkeinek a megjelenésével: Gary Becker: *The*

⁶ Adam Smith: *Nemzetek gazdagsága*, Kögazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1992

⁷ Posner, R. A.: *A gazdasági megközelítés alkalmazásának néhány helyes és téves esete a jogban* In.: *A jog gazdasági elemzése* (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 313.o.

⁸ Jeremy Bentham: *Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe*, In.: *Brit moralisták a XVIII. században*, Gondolat, Budapest, 1977

⁹ Posner 314.o: „Bentham közvetlen utódai a közgazdaságtanban nem osztották elődjüknek a gazdasági modell tág alkalmazhatóságáról vallott nézetét. Nem állítom, hogy büntetési elmélete nem hatott; igenis hatott. Befolyása azonban inkább a jogtudósokra és a pönológia művelőire volt, mintsem a közgazdászokra....”

Economics of Discrimination, amely a faji megkülönböztetésekkel foglalkozik. Guido Calabresi cikke a szerződésen kívüli károkozásról,¹⁰ és talán a legnagyobb hatást gyakorló a közgazdaságtant alapjaiban megrengető Nobel Díjas Ronald H. Coase cikke a társadalmi költség problémájáról.¹¹ Ezen szerzők főbb elméleteivel a dolgozatomban még kívánok foglalkozni.

A benthami elmélet „újraéledésével”, mely szerint tehát a „*homo oeconomicus*” alkalmazható a piaci szférán kívül is, megkezdődött a munka a jog gazdasági elemzésének módszerével kezdetben a szerződésen kívüli károkozás témakörében majd a családjog, az alkotmányjog és a büntetőjog területén is. Gary Becker az 1968-ban megjelent „*Crime and Punishment: An economic approach*”¹² című tanulmányában újra alkalmazza a Bentham által elsőként megfogalmazott gondolatokat a büntetőjog területén, melynek lényegét a dolgozatom második részében fogom felvázolni.

A nem piaci magatartásra vonatkozó jogi szabályozás gazdaságtana is két ágra osztható. A jog pozitív és a jog normatív gazdasági elemzésére,¹³ amely tulajdonképpen a gazdasági elemzés két fajta használatát takarja. A pozitív, vagy deskriptív elemzés a „Mi van?” kérdésre válaszol és legismertebb képviselője Richard Allen Posner¹⁴. A normatív gazdasági elemzés a „Mi lesz?” ,vagy a „Mi legyen kérdésekre” keresi a választ és többek között Guido Calabresi képviseli az irányzatnak ezt az ágát, melynek célja a leghatékonyabb elosztás meghatározása és a nem hatékony elosztások jogszabályok által való hatékonytá tétele. Tehát a jogi szabályozás célja a normatív felfogás szerint a tevékenységek társadalmi költségének minimalizálása olyan ösztönzők révén, amelyek elrettentenek a gazdaságtalan veszteségektől.¹⁵

A jog pozitív gazdasági elemzése is további két fő részre bontható.¹⁶ Az egyik ág magának a jogrendszernek a felépítését kívánja megmagyarázni és képviselői feltételezték, hogy a common law szabályai, eljárásai és intézményei elősegítik a hatékonyságot¹⁷. Ezen

¹⁰ Calabresi: Some thoughts on Risk Distribution and the law of torts, 1961.évi 70.szám Yale Law Journal 499-553. o.

¹¹ Ronald H. Coase: The Problem of Social Cost (1960)

¹² Gary S. Becker: Crime and Punishment: An Economic Approach, The journal of political economy, Vol. 76, No 2. pp. 169-217, 1968

¹³ Posner, R. A.: A gazdasági megközelítés alkalmazásának néhány helyes és téves esete a jogban, 315-316.o.

¹⁴ „Engem személy szerint kevésbé érdekel a jog normatív gazdasági elemzése - történjék az bármilyen formában - ,mint a jog pozitív gazdasági elemzése. A pozitív elemzés, mint mondtam arra utal, hogy inkább megérteni és megmagyarázni, semmint megjavítani próbáljuk a világot.” uo.:317.o.

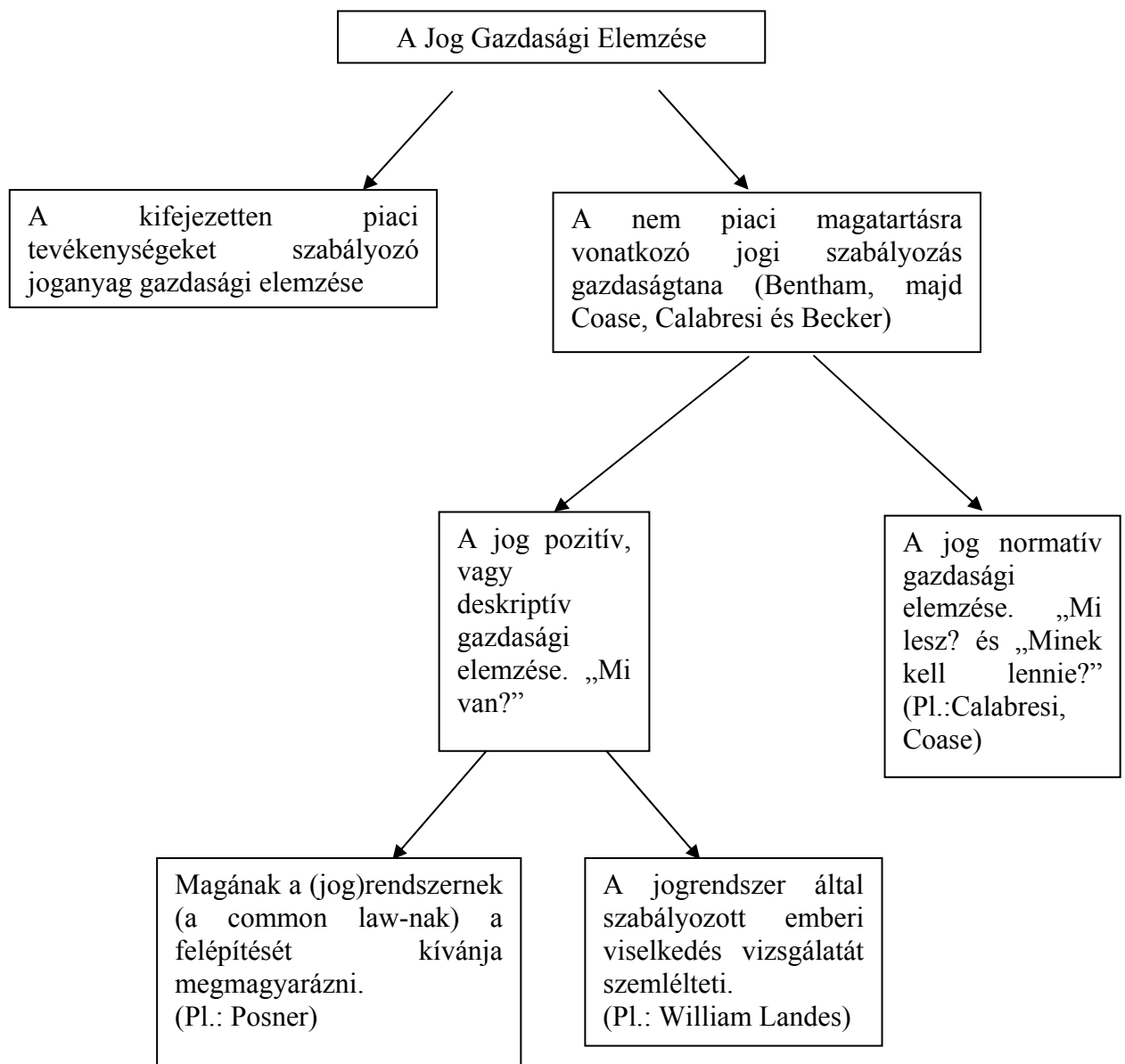
¹⁵ Veljanovski: A jog gazdasági megközelítése: kritikai bevezetés, In .: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 53.o.

¹⁶ Posner, R. A.: A gazdasági megközelítés alkalmazásának néhány helyes és téves esete a jogban, 318.o.

¹⁷ A jog gazdasági elemzésének ezen ágát képviseli Richard Allen Posner

gondolat részletesebb kifejtésére még sor kerül a dolgozatom későbbi szakaszában, míg a másik ág a jogrendszer által szabályozott emberi viselkedés vizsgálatát szemlélteti (Tehát a rendszert adottnak tekinti, és azt vizsgálja, hogy akiket a rendszer magába zár, azok hogyan reagálnak a nyomásra.) Ezen ág kialakulásában William Landes: *An economic analysis of courts*¹⁸ című munkája gyakorolt jelentős hatást. Mivel a pozitív elemzési módszer célja a fennálló jogrendszer leírása, ezért a feltevéseiket az elemzők tényszerű adatokkal támasztják alá, például statisztikai adatok felhasználásával.

A Jog Gazdasági Elemzésének főbb irányzatai:

¹⁸ William M. Landes: *An economic analysis of the courts*, *Essays in the Economics of Crime and Punishment*, 1974, p. 164-214 <http://www.nber.org/chapters/c3629.pdf> (2010-11-12)

3. A jog gazdasági elemzésének alaptételei és alapfogalmai

3.1. A hatékonyság

A közgazdaságtan a hatékonyságnak két formáját különbözteti meg: a termelési és az allokációs hatékonyságot. A termelési hatékonyságnak is két fajtája létezik. Először is hatékony a termelés, ha adott nagyságú kibocsátást nem lehet a termelési tényezők alacsonyabb költségű kombinációjával előállítani. Másodsor: akkor is hatékony a termelés, ha a termelési tényezők egy meghatározott kombinációjával nem lehet magasabb kibocsátást elérni. A továbbiakban a hatékonyság alatt a JGE szempontjából is sokkal inkább vizsgált allokációs hatékonyságot értem.

A hatékony elosztás (*allokáció*) fogalmát, amely a javak Pareto-hatékony¹⁹ felhasználásaként is ismeretes, a következőképpen lehet meghatározni: Egy helyzet Pareto-hatékony, hogy ha nem lehet rajta úgy változtatni, hogy legalább egy ember jobban járjon (saját értékelése szerint), miközben senki más nem jár rosszabbul (saját értékelése szerint).²⁰ Ugyanis a hasznosságot nem lehet objektív, csak szubjektív módon mérni, tehát a gazdasági megközelítés szerint, az egyénél senki nem tudja jobban, hogy mi jó a számára.²¹ Például ha Ádámnak van egy lakása, ami 1000 dollárt ér számára és ezt szeretné eladni, akkor számára ezt már 1001 dollárért megérvé megtenni, mivel ekkor már 1 dollárral többet kapott, mint amennyire a saját lakását értékelte, azaz jobban járna, mintha 1000 dollárért adná el. Tegyük fel azt, hogy Zoltán lakást szeretne venni, amelyre rendelkezésére áll 1200 dollár, azaz az adott helyzetben egy lakás 1200 dollárt ér meg számára. Ha Ádám lakása megfelel Zoltánnak és sikerül a lakást eladni 1000 dolláros áron akkor Zoltánnak még mindig marad 200 dollárja úgy, hogy lett egy lakása, ami számára 1200 dollár értékkel bír. Így Zoltán tulajdonában lesz egy számára 1200 dollárt érő lakás és még 200 dollár, Ádám pedig megkapja az 1000 dollárját, vagyis azt a pénzt, amennyire ő a saját lakását értékelte, azaz Zoltán úgy járt jól, hogy Ádám nem járt rosszabbul, mint az ügylet előtt. (ingatlan cseréje előtti helyzet nem volt Pareto-értelemben vett hatékony helyzet, mivel lehetett rajta úgy javítani, hogy senki más

¹⁹ Vilfredo Pareto olasz közgazdász után kapta a helyzet az elnevezését, aki a javak egyenlőtlen eloszlásával foglalkozott

²⁰ Cooter – Ulen: Jog és közgazdaságtan 28.o.

²¹ Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet 6.o.: „Ha két ellenérdekű fél viszonyában ugyanaz az ok az egyik fél számára kedvező, míg a másik fél számára kedvezőtlen változást eredményez, ám az előző fél szubjektív jólétértéke, elégedettsége nagyobb lesz, mint az utóbbi fél elégedetlensége (tehát az előbbi fél szubjektíve pozitívabban ítéli meg a maga számára a változás hatását, mint amennyire kedvezőtlenül ítéli meg ugyanezt a másik fél), akkor az adott változás hozzájárul az össz társadalmi jólét növekedéséhez.”

(ebben az esetben Ádám) nem járt rosszabbul. Ha Ádám 1200 dollárért adja el a lakást akkor neki lesz 200 dollár tiszta nyeresége, mivel csak 1000 dollárra értékelte saját lakását. (Ez a helyzet azonban már szintén Pareto hatékony mivel nem lehet rajta úgy változtatni, hogy valaki más ne járna rosszabbul). A következő esetben tegyük fel, hogy a lakás 1100 dolláros áron cserél gazdát. Ebben az esetben mindkét fél 100 dollárral gazdagabb lesz, mint az ügylet előtt volt, azaz mindkettejük helyzete javult az új elosztás következtében, mivel Ádám 1100 dollárt kap az 1000 dollárra értékelt ingatlanjáért és Zoltán hozzájut az 1200 dollárra értékelt ingatlanjához 1100 dolláros áron.

Tehát, ha egy ember helyzetén, csak más ember(ek) helyzetének a rontása által lehet javítani, akkor a helyzet nem lesz Pareto értelemben javulás, kivéve, ha ezért számára elfogadható módon kártalanítást nyújtanak.²² A Pareto javítástól meg kell különböztetni azonban az úgynevezett potenciális Pareto-javítást, vagy más néven Kaldor-Hicks kritériumot²³, mely annyiban különbözik az előbbtől, hogy a nyertes feleknek elég pusztán többet nyerniük az adott tranzakcióval, mint amennyivel a vesztes felek rosszabbul járnak és nem követelmény a tényleges kompenzáció. Például, ha egy autógyár áthelyezi székhelyét egyik városból a másikba és növeli is az üzeinek a számát, akkor ez által a munkanélküliek aránya az előző városban megnövekszik és az új városban csökken. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az új városban alkalmazott személyeknek kompenzációt kellene fizetni a munkájukat emiatt elveszítő régi város lakóinak.

3.2. A Hand-szabály és a gondosság

Hand bíró formulája (*Learned Hand szabály*) a gondatlan károkozásról, amelyet 1947-ben mondott ki Hand-bíró²⁴, és attól fogva az Egyesült Államokban általánosan elfogadottá vált a kártérítési jog területén. A jogesetben egy uszály és elsüllyedt rakományának tulajdonosa indított pert egy vontatóhajó tulajdonosa ellen. New York egyik kikötőjében uszályok voltak egymáshoz kötve és a parthoz is rögzítve. Az alperes vontatóhajójának legénysége el akarta kötni az egyik uszályt, de nem volt senki a többi uszályon, így maguk akarták eloldani a horgonykötéllel rögzített uszályt. A művelet rosszul hajtották végre, egy uszály elszabadult, majd egy másikkal ütközött és elsüllyedt a rakományával együtt. Az elsüllyedt uszály

²² Sajó András: Közgazdasági vizsgálódások a jogról In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 10.o.

²³ Cserne Péter: Richard A. Posner, In. Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből, 2004, Miskolc, Bíbor kiadó, 305.o.

²⁴ United States versus Carroll Towing Co. 159 F.2d 169 (2d Cir. 1947).

tulajdonosa perelte a vontató uszály tulajdonosát, hiszen véleménye szerint a legénység gondatlanul járt el, amikor hozzányúlt a rögzítő horgonykötélhez. A vontatóhajó tulajdonosa azzal védekezett, hogy legénysége kereste az elsüllyedt hajó kormányosát, aki megakadályozhatta volna segítségével a balesetet, de azon nem találtak senkit. Hand bíró ítéletében a következő gondolatot fejtette ki: „... jelen esetben is három változó függvénye az, hogy a tulajdonos kötelességének tekintendő-e a fellépő károk elleni védekezés. Ezek a változók: 1. annak a valószínűsége, hogy a hajó elszabadul; 2. annak a kárnak a nagysága, amelyet egy ilyen esemény okoz; 3. a megfelelő óvintézkedések következtében jelentkező terhek. ...”

A tétel szerint az alperes akkor gondatlan, ha a baleset által előidézett kár, megszorozva a baleset előfordulásának valószínűségével, meghaladja azoknak az óvintézkedéseknek a költségét, amelyeket az alperes foganatosíthatott volna a kár megelőzésére.²⁵

Tegyük fel, hogy a fent említett ügyben (*United States versus Carroll Towing Co.*) az elsüllyedt hajó és rakományának értéke 100 000 dollár és az uszály elszabadulásának valószínűsége a kormányos fedélzeten való tartózkodása nélkül 0,1 százalék (0,001), azonban, ha a kormányos a fedélzeten tartózkodik az elszabadulás valószínűsége 0,005 százalék (0,00005). Feltételezzük továbbá, hogy az uszálytulajdonosnak 25 dollárt kell fizetnie a kormányosnak, hogy az egész nap a fedélzeten maradjon. Ebben az esetben egyértelműen megállapítható, hogy a károkozó uszálytulajdonos gondatlan volt hiszen: kár értéke* a kár valószínűsége > megelőzés költsége. Azaz $100000 * 0,001 > 25$ ($100 > 25$). Ugyanakkor ha a kormányos a fedélzeten marad: $100000 * 0,00005$ ($5 < 25$). Ekkor a tétel szerint nem minősült volna gondatlannak.

Posner azonban vitatja a szabály hatékonyságát annyiban, amennyiben azt kizárólag az alperesre alkalmazzák és elméletét a következőkkel támasztja alá: „Tételezzük fel, hogy egy várható baleset 1000 dolláros költségét az alperes 100 dolláros költséggel háríthatta volna el, míg a felperes csupán 50 dolláros költséggel. A hatékony megoldás itt az, ha a terhet a felperes viseli, vagyis nem kap lehetőséget arra, hogy az alperestől kártérítést igényeljen. Ha az alperes viseli a terhet, a felperest semmi sem ösztönzi az óvintézkedések²⁶ foganatosítására (kivéve, ha a kártérítés, amire jogosult, nem teljes mértékben kárpótolja őt a veszteségért),

²⁵ Posner: *Economic Analysis of Law*, Seventh Edition, Aspen Publishers, New York, 2007, 168.o.

²⁶ Marton Géza a polgári felelősségről szóló könyvében a kárkötelmekre vonatkozó alapelvek körébe sorolja az úgynevezett „prevenciótörekvést”. Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, Budapest, 1992, Triorg Kft., 100-101.o.

aminek következtében nem születik optimális megoldás a baleset problémájára.”²⁷ Tehát a hatékonyság azt is megkövetelheti, hogy maguk a károsultak tegyenek megelőző jellegű intézkedéseket, ha ők kerülhetik el a károkat a legalacsonyabb költségráfordítással.²⁸ A hatékonyság, tehát szorosan kapcsolódik a jogintézményekhez, igaz ezt az elméletet kifejezetten a common-law jogrendszerekkel rendelkező országok tekintetében fejtették ki, ami természetesen nem jelenti azt, hogy az egyéb jogrendszerek teljes mértékben mellőznék a hatékonyság érvényre juttatását az intézményeikben. (A dolgozat első felében az „okszerű gazdálkodás követelményének” bemutatásával foglalkozom a gazdasági elemzés szempontjából.)

3.3. A Coase-tétel és a tranzakciós költségek

Az úgynevezett Coase-tétel a következőt mondja ki: Amennyiben a tulajdonjogok pontosan meg vannak határozva és az alkunak nincsenek jelentős akadályai (azaz nincsenek tranzakciós költségek), akkor a jogosultságok eredeti elosztásától függetlenül megvalósul az erőforrások Pareto-hatékony felhasználása. A tétel tartalmi elemei Ronald Coase A társadalmi költség problémája című cikkében kerültek megfogalmazásra, de a Coase-tétel elnevezés George J. Stigler nevéhez köthető, aki összefoglalta Coase gondolatait és egy tételként fogalmazta meg azokat.²⁹

A tranzakciós költségek alatt tulajdonképpen a csere költségeit értjük, vagyis azokat a költségeket, amelyekkel a feleknek számolni kell azon felül, hogy az adott javakról lemondanak annak érdekében, hogy más javakat szerezzenek. A tranzakciós költségeket három nagy csoportba lehet sorolni.³⁰ Az első csoportba tartoznak az információs, vagy keresési költségek. Például ha valaki szeretne vásárolni egy új ruhadarabot, akkor ebbe a csoportba tartoznak például azok a költségek, amelyeket a leendő vevő arra szentel, hogy megkeresse a megfelelő terméket. Ilyen lehet például a keresésre szánt idő, útiköltségek, internetes keresés esetén az internet díjának kifizetése, az áramfogyasztás stb.... A második csoportba tartoznak az alkuköltségek, vagy döntési költségek. Az alkudozás akkor olcsó, ha a felek ismerik, hogy a másiknak mennyit ér az adott árucikk, és ha kevesen vesznek részt az alkuban. Az alkudozási költségek például alacsonyak az olyan árucikkek esetén, amelynek az

²⁷ Polinsky: A gazdasági elemzés, mint potenciálisan hibás termék, In .: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 342.o.

²⁸ Veljanovski 52.o.

²⁹ George J. Stigler: The Theory of Price, New York, Macmillan, 1966

³⁰ Cooter- Ulen: 103.o.

árát és az értékét mindkét fél jól ismeri, például egy kenyér értékével mindenki tisztában van. Költségesebb az alku, ha az árucikk értékét nem ismerik ilyen pontosan a felek. Például egy használtautó hibáit a vevőnél sokkal jobban ismeri az eladó, a vevő azonban a rendelkezésére álló pénzüsszegegről rendelkezik több információval. Egy másik költséges alku lehet például, ha egy ingatlan több tulajdonosa van és a tulajdoni hányadok megegyeznek, de a tulajdonosok például más-más országban laknak. A tranzakciós költségek harmadik fajtája az érvényesítési és ellenőrzési költségek csoportjába sorolhatók. Ezek a költségek alacsonyak, ha a szerződészegés könnyen észrevehető és a büntetés könnyen megoldható. Például nincs érvényesítési költség, ha az élelmiszerüzletben vásárolok egy kenyeret, de akár kiemelkedően magas is lehet, ha valaki végrehajtási eljárást indít a szerződészegő fél ellen (például pénzkölcsön esetén)³¹ Könnyen belátható az, hogy a gyakorlatban szinte nem is létezik olyan ügylet, amelyhez ne tartozna akár egy minimális tranzakciós költség is. A Coase-tétel értelmében tehát, ha ezek a tranzakciós költségek nem lennének, akkor megvalósulna a javak Pareto-hatékony felhasználása (amennyiben a tulajdonjogok egyértelműen megvannak határozva.)³²

3.4. A Posner-tétel (a common law hatékonysági elmélete)

Mivel a gyakorlatban szinte lehetetlen elkerülni a tranzakciós költségeket és ez által sok hatékonyságot (*hatékony elosztást*) eredményező ügylet hiúsul meg, ezért kell a jog, ami kiigazítja ezeket a helyzeteket, vagyis, hogy segítsen megvalósítani a jogosultságok hatékony elosztását, amelyeket a magas tranzakciós költségek meghiúsítanak. Tehát „a jog feladata: imitálni a piacot”³³ és a lehető legkisebbre redukálni a tranzakciós költségeket és ez által maximalizálni az össztársadalmi jólétet.³⁴ A Posner-tétel tehát a következő: amikor az alku nem teljesülhet a magas tranzakciós költségek miatt, van a jognak egy olyan hatékonysági feladata, hogy csökkentse az ügyleti költségeket és közvetlenül elősegítse az anyagi erőforrások hatékony allokációját.³⁵ Vagyis a jogrendszernek a legkisebb tranzakciós költség szolgálatában kell állnia, ami a piaci megoldást valószínűsíti. Posner álláspontját kiválóan

³¹ A tranzakciós költségekről lásd: Peter Behrens: A jog egy gazdasági elméletének szempontjai In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó

és Robert Cooter – Thomas Ulen: Jog és közgazdaságtan 100-107.o., 2005, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

³² A tulajdonjogról a gazdasági elemzés szempontjából lásd: Harold Demsetz: A tulajdonjog új elméletének alapjairól In.: A jog gazdasági elemzése, KJK, Budapest, 1984, 141-154.o.

³³ Cserne Péter 304.o.

³⁴ Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet 5.o.

³⁵ Veljanovski 52.o.

foglalja össze Polinsky, mely szerint, ha a tranzakció költsége zérus, akkor a jogrendszer szerepe közömbös, minthogy a hatékonyság a piac útján mindenképpen megvalósul. Ha a piac nem nyújt hatékony eredményeket a nagy tranzakciós költségek miatt, a jogrendszert úgy kell szabályozni, hogy a lehető legkisebbre szorítsa vissza ezeket a költségeket. Ha a piac még ezután sem működik jól, a jogrendszert úgy kell szabályozni, hogy utánozza a piacot.³⁶ Posner tételét³⁷ szokás a szakirodalomban a common law közgazdasági hatékonysági elméletének is nevezni, hiszen elmélete szerint a common law hallgatólagos célja a gazdasági hatékonyság érvényre juttatása. Azonban ezzel az elmélettel kapcsolatban Veljanovski érdekes álláspontot fogalmazott meg, melyben arra hívja fel a figyelmet, hogy a common law-ra jelentős befolyást gyakorolt a „laissez faire” gazdaságpolitika, így az piacszerű tulajdonságokat is felmutat, de ebből nem következik az, hogy a piac fogyatékoságait is kijavítani hivatott lenne.³⁸

3.5. A Coase-tétel alkalmazhatósága a gyakorlatban

A Coase-tételt a szakirodalomban rendszerint a farmer és marhatenyésztő, vagy a mezőgazdasági termelő és vasúttársaság példájával illusztrálják, mely példákon keresztül kitűnő módon bizonyítják, hogy a jogok eredeti elosztásától függetlenül megvalósul a javak hatékony felhasználása, amennyiben nincsenek az egyezséget meghiúsító tranzakciós költségek. Tehát a jogosultságok azokhoz fognak kerülni, akinek a legtöbbet érnek. Ezen példákat nem kívánom ismételtelen kifejteni, de helyette egy Ronald H. Coase által is említett, de részletes magyarázattal el nem látott ügyön keresztül szeretném az állítást szemléltetni.³⁹ A *Bryant versus Lefever ügy*⁴⁰, melyben az alperes átépítette házát és a padláson gerendákat kezdett tárolni, melynek hatására a felperes nem volt képes a kandallójában benyújtani anélkül, hogy a füst vissza ne szökjön a lakásba.

„1876 előtt a felperes be tudott gyújtani bármelyik szobában anélkül, hogy a kémény visszanyomta volna a füstöt. A két ház változatlan állapotban volt úgy harminc-nyolcvan évig.

³⁶ Polinsky 340.o.

³⁷ Érdekes észrevenni azt, hogy amíg Posner önmagát inkább a jog pozitív elemzőjének tartja, mint normatív elemzőjének, addig a Posner tétel egy normatív tételnek tekinthető. Ez is igazolja azt, hogy a JGE irányai nem választhatók el olyan élesen egymástól a gyakorlati elemzések során, mint ahogy az elméletileg megtehető és amelyet a jog gazdasági elemzésének kialakulása és irányzatai fejezet alatt tárgyaltunk.

³⁸ Veljanovski 63.o.

³⁹ „Most nem kívánom megmutatni, hogy az állapot bármiféle utólagos megváltoztatása, amely a felek közötti alku eredményeként jönne létre, pontosan ugyanazzal az eredménnyel járna, bármi is a bíróság döntése, mert ezt már megtettem a marhacsorda példáján...” R.H. Coase: A társadalmi költség problémája In.: A vállalat, a piac és a jog 158.o

⁴⁰ Bryant versus Lefever, 4 C.P.D. 172 (1878-1879)

1876-ban az alperes lebontotta a házát és elkezdte újjáépíteni. A felperes kéménye mellett felhúztak egy, az eredetinel sokkal magasabb falat, és gerendát halmoztak fel a tetőn, aminek következtében a felperes kéménye mindig visszanyomta a füstöt, amikor csak begyújtott.”

Először a bíróság a felperes részére ítélte meg kártérítést, majd a fellebbviteli bíróság az elsőfokú ítélettel ellentétes döntést hozott. A jelen dolgozat tekintetében valójában nem a per valós eredménye a releváns, hanem az, hogy ezen a jogeseten keresztül kiválóan bemutatható a Coase-tétel alkalmazhatósága. A következő elemzésben azt szeretném bizonyítani, hogy bármi is legyen a bíróság ítélete (a jogok elosztása), megvalósul az erőforrások hatékony elosztása, amennyiben nincsenek tranzakciós költségek. Tegyük fel, hogy a nem kívánt helyzet csak két módon szüntethető meg. Egyrészt ha a felperes megemeli a kéményének magasságát. Másrészt, ha az alperes a padlását nem gerendák tárolására, raktárként használja. Tehát a saját házát átépítő és az ügyben alperesként szereplő személyt nevezzük az egyszerűség kedvéért „falépítőnek” és a kandallójába begyújtó, a füsttől kellemetlenségeket szenvedő felperest nevezzük „tűzgyújtónak”. A gazdasági elemzés céljából azonban szükséges számszerűsíteni a felek költségeit, amellyel megszüntethető a nem kívánt helyzet. Tegyük fel, hogy a falépítőnek 2 dollárjába kerül a gerendák áthelyezése a padlásán, ami által a füst szabadon távozhatna, tegyük fel továbbá azt is, hogy a tűzgyújtó 10 dolláros költséggel lenne képes a kéményét megemelni, ami a gyakorlatban ugyanazt az eredményt hozza, mint ami a gerendák áthelyezésével elérhető, tehát azt, hogy nem fog szenvedni a kandallóban való begyújtás után a visszaszivárgó füsttől. Most nevezzük azt az esetet, amikor a bíróság ítéletében úgy határoz, hogy a falépítő nem tartozik kártérítés megfizetésével tűzgyújtónak a „falépítő igazának”. A jogok eredeti elosztása szerint ebben az esetben a falépítő van a kedvezőbb helyzetben. Ilyenkor a tűzgyújtónak megérné 10 dollár alatti összegért elkerülni a füstöt (ugyanis ennyibe kerülne a kémény megemelése és feltéve, hogy a füstmentesség 10 dollárnál többet ér a számára), azaz fizetni a falépítőnek, hogy helyezze máshova a gerendákat. A falépítőnek szintén megérné áthelyezni a gerendákat, mivel az összeg, amellyel 2 dollárnál többet kap, az ő tiszta haszna lenne (feltéve, hogy a 2 dolláros áthelyezés költségével önmaga számára ugyanazt az eredményt éri el, amit a gerendák ugyanazon a helyen hagyásával). A pontos összeg természetesen az alkudozási képességeiktől függ, melyek már a játékelméleten belül az alkujátékok tárgykörébe tartoznak és túlmutatnak ezen dolgozat keretein, de az biztos, hogy 2 és 10 dollár közti összeg lesz.⁴¹ (Ez természetesen csak akkor van így, ha racionálisak az alkuban résztvevő felek, de azt a

⁴¹ Az alkuelméletről például lásd: Robert Gibbons: Bevezetés a játékelméletbe, Budapest, 2005, Nemzeti Tankönyvkiadó, 61-63.o.

dolgozat elején említettük, hogy az elmélet eleve a racionális ember fogalmával dolgozik.) A falépítő ugyanis irracionálisan cselekedne, ha a gerendákat a saját költségén helyezné máshová abban az esetben, amikor az ő igaza érvényesül és a tűzgyújtó szintén irracionális módon cselekedne, ha 10 dollárnál többet fizetne a gerendák áthelyezéséért, ahelyett, hogy megemelné a kéményének magasságát 10 dollárért. A falépítő igazának esetében, amikor a farakás áthelyezése 2 dollárba kerül és a kémény magasságának megemelése 10 dollárba kerül akkor a következő eredmény születik, ha nincsenek tranzakciós költségek, melyek az alkut meghiúsíthatnák: a gerendák áthelyezésre kerülnek.

A másik esetben tegyük fel, hogy a „tűzgyújtó igaza” érvényesül, vagyis a falépítő kártérítési felelősséggel tartozik a tűzgyújtó számára. Ekkor a falépítő előtt két lehetőség áll példánk szerint. Ezek: 2 dollárért máshol helyezi el a gerendákat, vagy fizet 10 dollárt a tűzgyújtónak abból a célból, hogy emelje meg a kéményét. Könnyű belátni ekkor, hogy falépítő racionális döntése az lenne, hogy a gerendák áthelyezését választja. Tehát tűzgyújtó igazának esetében 2 dolláros gerenda áthelyezési költségnél és 10 dolláros kéménymegemelési költségnél a következő eredmény születik: áthelyezésre kerülnek a gerendák. Tehát bármi is legyen a jogok eredeti elosztása (kinek az igaza érvényesül), ugyanaz az eredmény fog létrejönni, ha az alknak nincsenek egyéb költségei (*tranzakciós költségek*), vagyis a jogi helyzet megváltozása nincs hatással az erőforrások elosztására.

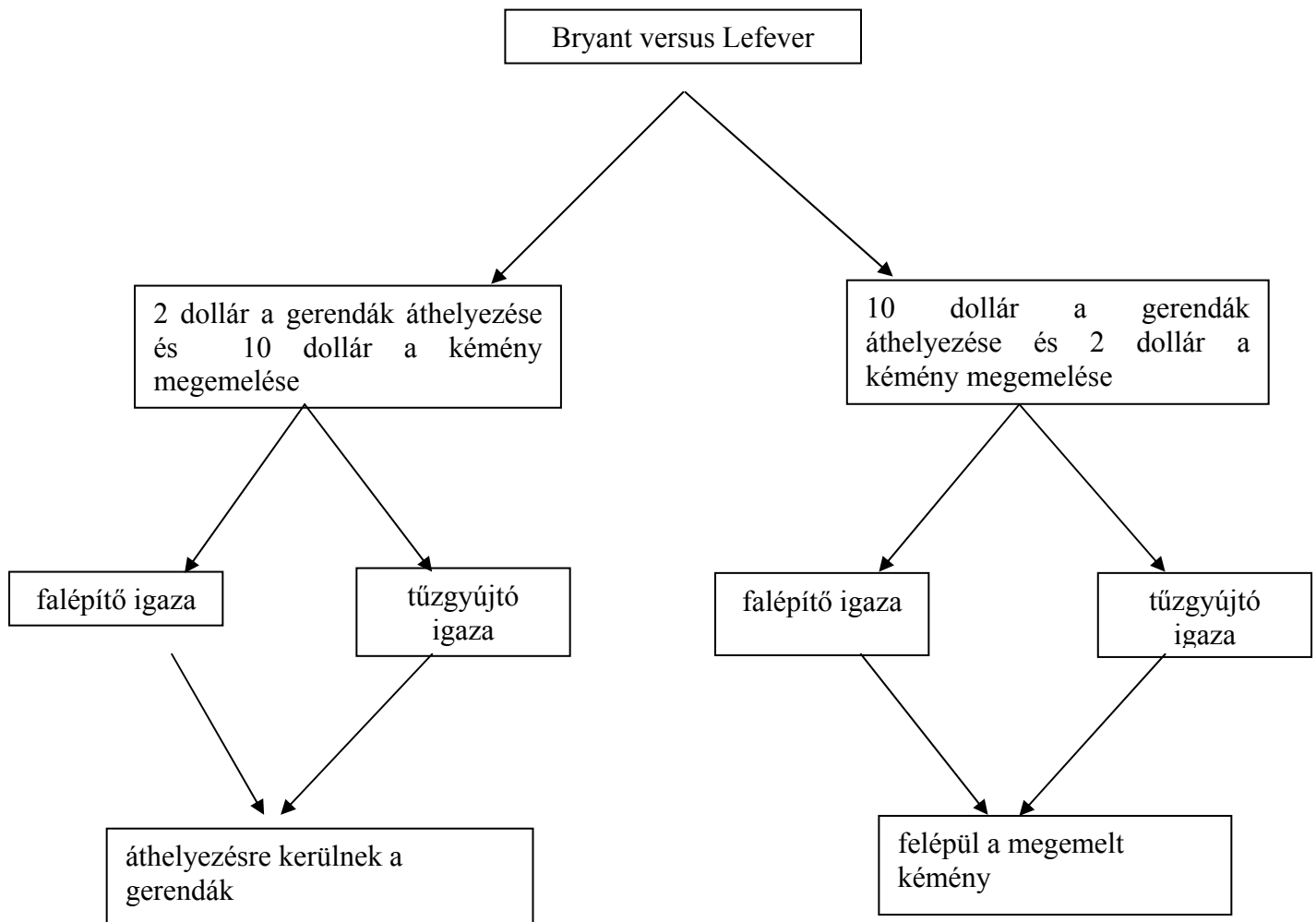
Most változtassunk az elemzésen annyit, hogy a gerendák áthelyezése kerüljön 10 dollárba és a kémény megemelése kerüljön 2 dollárba. Itt is vizsgáljuk meg mindkét esetet, azaz a falépítő és a tűzgyújtó igazát egyaránt. Az első esetben ismét tegyük fel, hogy a falépítő igaza érvényesül. Ekkor tehát nem tartozik kártérítés megfizetésével a tűzgyújtó felé és így a költségeket sem neki kell vállalni, hanem azokat a tűzgyújtó viseli. Előtte két lehetőség áll, amellyel ugyanazt az eredményt tudja elérni. Vagy fizet minimum 10 dollárt a falépítőnek, hogy máshova helyezze a gerendákat, hogy a füst szabadon távozhasson, vagy 2 dolláros költségen megemeli a saját kéményének magasságát. Azért kell 10 dollárt fizetnie minimum, mivel ha kevesebbet fizetne, akkor annak ellenére, hogy a bíróság a falépítő javára ítélte a jogokat (tehát azt, hogy joga volt a házának a falát megemelni és az ennek következtében visszaszökő füst miatt nem tartozik kártérítési felelősséggel a tűzgyújtó felé), még úgymond ő „fizetne rá” saját akaratából, ami könnyen belátható, hogy nem lenne racionális döntés a részéről. A falépítő igazának esetében tehát, amikor 10 dollár a gerendák áthelyezése és 2 dollár a kémény megemelése akkor a kémény megemelése lesz a gazdaságilag hatékony megoldás és ez is érvényesül.

A tűzgyújtó igazának esetében, amikor a falépítő tartozik kártérítést fizetni a visszaszivárgó füst miatt, akkor a helyzet a következő. A racionális döntés a falépítőtől az lesz, hogyha nem 10 dolláros költségen helyezi át a farakását, hanem fizet a tűzgyújtónak, hogy emelje meg a kéményét (ami 2 dollárba kerül). A falépítőnek tehát jelen helyzetben megéri 10 dollárnál alacsonyabb összeget fizetni és a tűzgyújtónak megéri 2 dollárnál magasabb összeget elfogadni. A pontos összeg megint csak az alkudozási képességeik függvényében alakul. Tehát ha a tűzgyújtó igaza érvényesül és a farakás áthelyezése 10 dollárba kerül és a kémény megemelése 2 dollárba kerül, akkor az ésszerű megoldás szerint a falépítő fizet a tűzgyújtónak, hogy emelje meg kéményét, tehát az eredmény a következő: megemelkedik a kémény. (A jelen elemzés a következő oldalon szereplő ábrával szemléltethető.)

Az előbbi leegyszerűsített elemzés alapján belátható a Coase-tétel érvényessége, tehát, hogy ha nincsenek tranzakciós költségek (amelyek az ügyletet meghiúsíthatnák), akkor a jognak nincsen hatása az erőforrások allokációjára. Természetesen a javak elosztása szempontjából nem közömbös az, hogy a bíróság melyik fél javára ítélt *(a jogok eredeti elosztása)*, hiszen a disztributív következmények mások lesznek⁴², de ez a hatékony megoldás megvalósulását nem befolyásolja. Az elemzés természetesen tovább folytatható olyan tényezők bevonásával például, hogy az egyik, vagy mindkét oldalon több szereplő jelenik meg, vagy esetleg az adott cselekvés harmadik személy(ek)re is hatással van (externális hatással bír).⁴³

⁴² Cserne: 304.o.

⁴³ A külső hatások gazdasági elemzéséről lásd: Demsetz, Harold: A tulajdonjog új elméletének alapjairól, In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 148-150.o

3.6. A gazdasági elemzés alkalmazása a magyar polgári jogban

Igaz az, hogy a gazdasági elemzés a common law országok jogrendszereiben gyakorolt és gyakorol egyre jelentősebb hatást egészen napjainkig. Azonban a következő elemzésben bizonyítani szeretném azt, hogy a gazdasági elemzés szempontjai megtalálhatóak nemcsak a common law bírák gyakorlatában, de a magyar bírák gyakorlatában is, bár egyelőre még csak kimondatlanul és tudat alatt.

A Polgári Törvénykönyv X. fejezetében (A tulajdonjog tartalma és védelme) a szomszédjogok körében található túlépítésről szóló szabályozásban a következőket mondja:

Ptk. 110 § (2) A szomszéd az épület lebontását akkor követelheti, ha ez az okszerű gazdálkodás követelményeivel nem ellenkezik. A lebontás és az eredeti állapot helyreállításának költségei a túlépítőt terhelik; megilleti azonban a beépített anyag elvitelének a joga.

Joggal merül fel a kérdés mit is jelent „az okszerű gazdálkodás követelménye”, ugyanis erre már nem ad választ a törvényalkotó, ennek eldöntését a jogalkalmazókra, azaz a bíróságokra bízva és a bírák az okszerű gazdálkodás követelményének fényében döntenek⁴⁴. A bíróságok ebben az esetben nem is fordulhatnak máshoz, mint a gazdasági racionalitáshoz és a költség-haszon elemzéshez.

Példaként vizsgáljuk meg azt, hogy mit vizsgálhatnak a bírák akkor, amikor valaki saját tulajdonban levő földjén kezdi meg egy épület felépítését, de a szomszédja tulajdonában lévő földön fejezi be azt. (Tegyük fel továbbá, hogy a túlépítő rosszhiszemű volt, hiszen ekkor követelhető csak az épület lebontása.) Mit is vizsgálhatnak a bírák ebben az esetben? Melyik döntés okoz nagyobb sérelmet? Az ha valaki nem tudja saját földjét részben, vagy egészben használni (amire természetesen tulajdonjoga alapján jogosult lenne), vagy az, ha egy már álló épületet lebontása mellett dönt a bíróság, csak azért, hogy valakinek a jogai ne sérüljenek. A kérdésre a választ egyértelműen megtalálhatjuk a jog gazdasági elemzésének módszerével. A túlépítőnek okoz-e nagyobb sérelmet az épület lebontása, vagy a földtulajdonosnak okoz nagyobb sérelmet az, ha nem, vagy csak korlátozottan tudja földjét használni? Legjobb az, ha számszerűsítjük, azaz pénzben kifejezzük a tulajdonjogot, és az ingatlan értékét. Ha az ingatlan értéke meghaladja a tulajdonos jogosultságának az értékét, akkor nem lenne racionális, azaz okszerű az épület lebontása mellett dönteni, de ha a tulajdonos jogosultságának az értéke haladja meg az ingatlan értékét, akkor ésszerű döntés lenne az

⁴⁴ Menyhárd Attila: Dologi jog, 2007, Osiris kiadó, Budapest, 195.o.

épület lebontása mellett dönteni. Például, ha valaki mindössze egy könnyűszerkezetű garázst épít túl a szomszédja földjére, akinek egyébként is kicsi kertje van, és jelentős sérelmet okoz számára az is, ha csak néhány négyzetmétert foglalnak el földjéből, akkor valószínűleg nem fog ellenkezni az okszerű gazdálkodás követelményeivel, ha a bíróság az épület lebontása mellett dönt. Ha azonban egy gyárépületet építenek fel úgy, hogy egy több száz hektáron elterülő magántulajdonban levő erdőből foglalnak el csupán néhány négyzetmétert, akkor valószínűleg, ha a fent említett értékeket számba vesszük, akkor arra az eredményre jutunk, hogy nem lenne racionális döntés a gyárépületet lebontani pusztán néhány négyzetméternyi túlépítés miatt. A példákban szereplő szélsőséges esetek jól szemléltetik a gazdasági elemzés alkalmazhatóságát, azonban a gyakorlatban jelentős nehézségekkel járhat a tulajdonjog értékének meghatározása és annak összehasonlítása az épület értékével.

4. A büntetőjog gazdasági elemzése

4.1. Történeti háttér

A büntetőjog gazdasági elmélete is visszavezethető történetileg Jeremy Bentham utilitarista filozófiájáig (XVIII. század), hiszen a büntetőjog, mint jogág gazdasági elemzése is csak egy része a gazdasági szemléletmód jogban való alkalmazásának. Azonban a Bentham által kifejtett gondolatok sokkal nagyobb és közvetlenebb befolyással bírtak a büntetőjog gazdasági elemzésére, mint bármely más jogágéra.

Az emberek cselekedeteit az azokat követő, azok következményeként fellépő élvezetek és fájdalmak határozzák meg⁴⁵. Az emberek, amikor arról döntenek, hogy megtegyenek-e valamit, vagy sem, akkor mindig számításba veszik azt, hogy tetteik következményeként milyen mértékben és milyen arányban fogja őket a fájdalom, a boldogság, vagy a kettő keveredése érni. Ez tulajdonképpen tekinthető egy olyan előzetes elemzésnek, amelyet a jog gazdasági elemzése is az úgynevezett költség-haszon elemzésnek nevez. A büntetőjog gazdasági elemzése 1968-ban Gary Becker *Crime and Punishment: An Economic Approach* című tanulmányával⁴⁶ indult meg és mára számos követőre talált. Az elmúlt évtizedben a büntetőjog gazdasági elemzésének körében kutató jogászok és

⁴⁵ Bentham: Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe, In.: Brit moralisták a XVIII. században 680.o.

⁴⁶ Gary S. Becker: *Crime and Punishment: An Economic Approach*, The journal of political economy, Vol. 76, No 2. pp. 169-217, 1968

közgazdászok közül talán a legjelentősebbek Steven Shavell⁴⁷ (Harvard Jogi Kar), Nuno Garoupa⁴⁸ (Illinois Állami Egyetem Jogi Kar) és Isaac Ehrlich⁴⁹ (Buffaloi Egyetem Gazdaságtudományi Kar).

4.2. A büntetőjog gazdasági elemzésének alkalmazhatósága

Az előzőekben kifejtettekből egyenesen következik az, hogy a BJGE nem alkalmazható a gondatlanul és az erős felindulásban elkövetett bűncselekményekre. Az elemzés kizárólag a racionális és erkölcsi aggályoktól mentes (amorális) bűnöző cselekményeit képes meghatározni, azokkal kapcsolatban tud következtetéseket levonni, előrejelzéseket megtenni. A BJGE nem képes a célzatot és a motívumot sem számításba venni az elemzésnél, amelyet a büntetőjog hagyományos elmélete figyelembe vesz.⁵⁰ A büntetőjog hagyományos elméletén, vagy, amelyet Steven Shavell a büntetőjog erkölcsi elméletének nevez (moral theory of criminal law), azokat az elméleteket kell érteni melyek a bűncselekmények körébe tartozó cselekményeket erkölcsi alapon vizsgálják és ítélik meg. Shavell szerint ezek az elméletek „bizonytalan lábakon állnak”, a BJGE funkcionális értelmezéséhez képest.⁵¹ Hiányosságai ellenére mégis van a BJGE-ek egy előnye a büntetőjog hagyományos (erkölcsi) elméleteivel szemben: a büntetőjog hagyományos elméletei nem képesek előre jelezni a bűnözők viselkedését, amelyre azonban a BJGE a funkcionális értelmezésén (functional explanation) keresztül képes.

4.3. Milyen cselekmények tekinthetők büntetendőnek?

Arra a kérdésre (amely minden büntetőjoggal kapcsolatos elmélet elhagyhatatlan része), hogy mikor kell egy cselekményt büntetőjogilag relevánsnak, azaz bűnösnek tekinteni a gazdasági megközelítés a következő választ adja. Egy cselekményt akkor kell büntetőjogilag

⁴⁷ Steven Shavell: Foundations of Economic Analysis of Law (Belknap Press of Harvard University Press 2004), Handbook of Law and Economics, Volumes 1, 2 (A. Mitchell Polinsky & Steven M. Shavell eds., Elsevier 2007), Economic Analysis of Accident Law (Harvard University Press, Cambridge, MA 1987)

⁴⁸ Nuno Garoupa: The Economics of Organized Crime and Optimal Law Enforcement, Economic Inquiry, Oxford University Press, vol. 38(2), pages 278-88, 2000;

Corporate criminal law and organization incentives: a managerial perspective," Managerial and Decision Economics, John Wiley & Sons, Ltd., vol. 21(6), pages 243-252

⁴⁹ Isaac Ehrlich: The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Question of Life and Death," NBER Working Papers 0018, National Bureau of Economic Research, Inc, 1973

⁵⁰ Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet 2.o.

⁵¹ Steven Shavell: Foundations of Economic Analysis of Law, The Belknap Press of Harvard University press, 2004, 548.o.

relevánsnak tekinteni, ha ezzel (ennek megakadályozásával) a társadalmi jólétet növeljük (mivel a gazdasági megközelítés középpontjában a társadalom jóléte áll). Azaz olyan cselekményeket kell büntetőjogilag relevánsnak tekinteni, amelyeknél nem lehetséges a teljes kártalanítás, vagyis annak az állapotnak az elérése, hogy annak, akivel szemben a bűncselekményt elkövették teljesen semleges legyen, hogy kártalanítást kap, vagy eleve nem történik meg vele az eset. Ezekben az esetekben szükséges az elkövetőket elrettenteni (deter) az elkövetéstől. A személy elleni bűncselekmények esetén egyértelmű az elrettentés szükségessége, hiszen nem lehet meghatározni annak az értékét, hogy mennyit ér pénzben kifejezve egy könnyű, vagy esetleg súlyos testi sértés, vagy más személy elleni bűncselekmény elszívódása az áldozatnak.⁵² Nem is beszélve arról, hogy az emberölés esetén az emberi élet „beárázása” teljes mértékben lehetetlen.

A vagyoni elleni bűncselekmények esetén felmerülhet a kérdés, hogy miért nem utalják azokat a kártérítési jog tárgykörébe, hiszen értékük (a kár értéke) egyértelműen kifejezhető pénzben így lehetséges is a teljes kártalanítás és ezáltal semlegessé válhat számára, az hogy elszívódja a sérelmet, vagy nem történik vele semmi. Azon, hogy a sérelmet szenvedett fél számára semleges az, hogy kártérítést kap, vagy nem történik meg vele az eset azt értem, hogy olyan módon kap kártérítést, hogy a károkozó kifizeti számára a dolog értékét és azon felül még azokat a költségeket, amelyek a cselekményével kapcsolatban a sérelmet szenvedett felet érték. Tehát megfizeti neki azt az időt, amit esetleg nem tudott a cselekmény miatt munkával tölteni, az okozott idegeskedés árát (amit az egyén maga részéről meghatározhat stb....). A válasz az, hogy amíg ezeknek a bűncselekményeknek a felderítési aránya nem 100%, addig szükséges a bűncselekmények ezen a területén is az elrettentés előtérbe helyezése.⁵³ Tegyük fel, hogy egy tolvaj 500 dollár értékben lop és annak a valószínűsége, hogy elfogják 50% és elfogása esetén is csak a lopott dolog értékét, vagyis esetünkben 500 dollárt kell visszafizetnie. Minden második esetben azonban „tisztá nyeresége” származik a lopásból. Kifizetődő lesz egy racionális és amorális bűnözőnek a lopás mellett dönteni, hiszen mindössze minden második esetben fogják el és akkor is csak az abban az esetben lopott dolgot, vagy annak értékét kell visszaszolgáltatnia. De ha még el is fogják, az sem riasztja el,

⁵² Kivételt jelent ez alól például a profi ökölvívás, ahol a felek egy előre meghatározott pénzüsszegért hajlandók nagy valószínűséggel súlyos testi sértést elszívódni. De objektív módon a bíróság nem képes meghatározni például egy arccsonttörést, vagy bármilyen más sérülést. Tehát egyéneknél előzetesen meghatározható egy-egy személy elleni bűncselekmény pénzben kifejezhető értéke, de ugyanezt objektív módon nem lehetséges meghatározni.

⁵³ Az Egyesült Államokban 2009-ben a dolog elleni bűncselekményeknek körülbelül 40%-át jelentették a rendőrségnek. <http://bjs.ojp.usdoj.gov/index.cfm?ty=tp&tid=32> (2010-11-01)

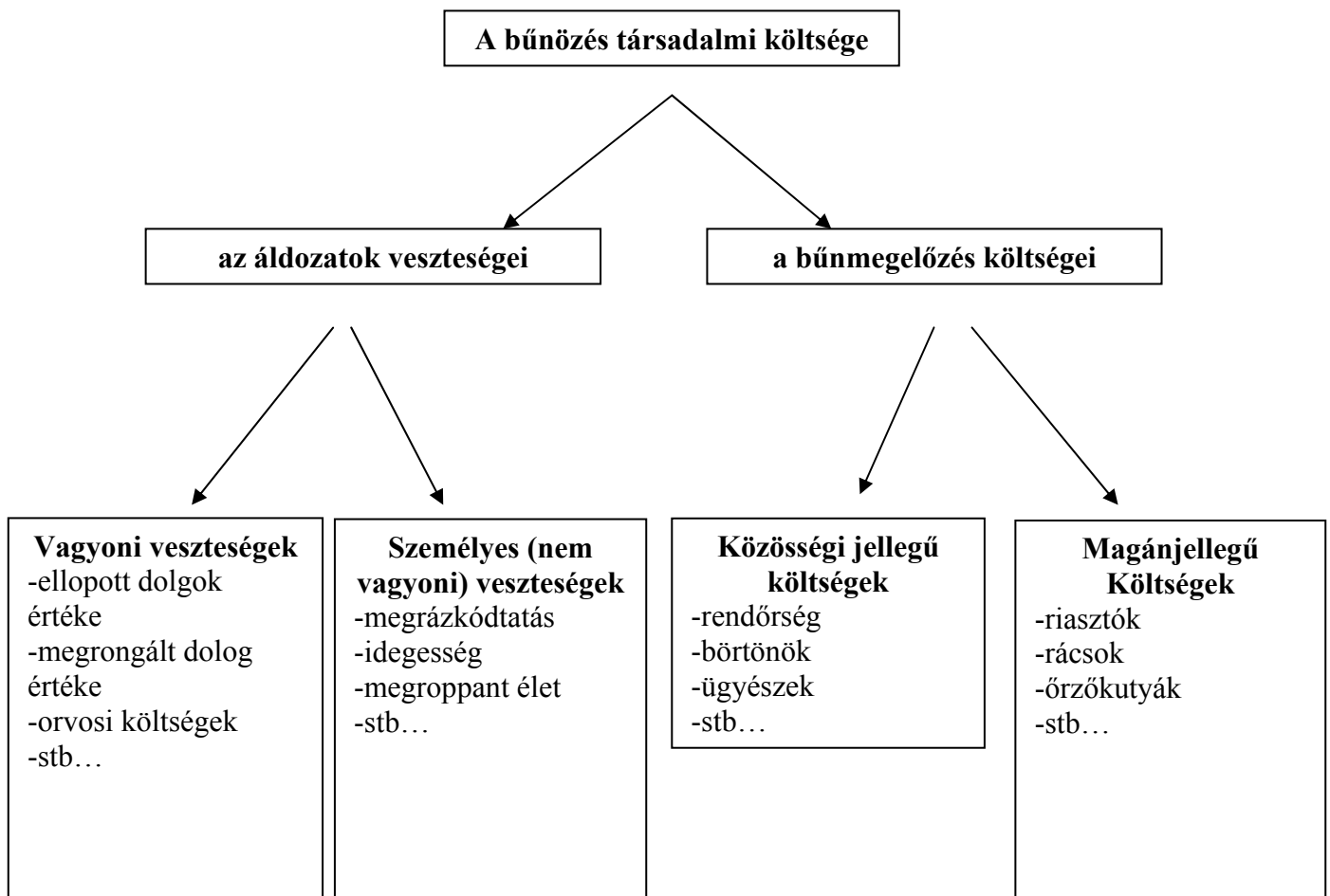
hogy vissza kell adnia azt, ami eleve nem az övé volt. Tehát a büntetőjog célja nem lehet más, mint az elrettentés (deterrence).

Tegyük fel, hogy valaki egy parkoló autónak szándékosan letöri a visszapillantó tükrét, amellyel nyilvánvalóan kárt okoz az autó tulajdonosának és egyben megvalósítja a rongálás tényállását. Legyen a kár értéke 20 dollár. Ebben az esetben a károkozónak nemcsak a húsz dollárt kell megfizetni, ahhoz, hogy a tette semlegessé váljon a sérelmet szenvedett fél számára, hanem annak idejét, idegeskedésének értékét és minden egyéb a cselekménye által okozott hátrány értékét. Olyan helyzetbe kell hoznia a sérelmet szenvedő felet, hogy mikor a sérelmes esemény napjának reggelén felkelne a sértett és valaki megkérdezné tőle, hogy ha két esemény közül választhatna (1: nem történik ma vele semmi különös, vagy 2: letörik az autója visszapillantójának tükrét, de kifizetik azt az erre az esetre fordítandó idejével és minden egyéb költséggel együtt), akkor azt felelje, hogy: „Nekem mindegy, hogy mi fog történni a végeredmény ugyanaz lesz számomra.”

4.4. A bűnözés társadalmi költsége

A büntetőjogi elméletek másik alapvető kérdésére, hogy azokat a bizonyos bűnös cselekményeket milyen mértékben kell büntetni a BJGE a következő választ adja: olyan mértékben, ami maximalizálja a társadalmi jólétet. A büntetőjog célja tehát az elmélet szerint az, hogy minimalizálnia kell a bűnözés társadalmi költségét, amely megegyezik az okozott károk és a megelőzésre fordított kiadások összegével.⁵⁴ A bűnözés társadalmi költsége két nagy tényezőtől adódik össze, az áldozatok veszteségeiből és a bűnmegelőzés költségeiből. Az áldozatok veszteségei is két részből adódnak össze: a vagyoni veszteségekből és a személyes veszteségekből. A bűnmegelőzés költségeinek egy részét képezik a közösségi jellegű költségek és másik részét pedig a magánjellegű költségek. A bűnözés társadalmi költsége a következő ábrával szemléltethető.

⁵⁴ Cooter-Ulen 516.o.

4.5. A büntetőjog tárgykörébe tartozó cselekmények

Steven Shavell az elemzés leegyszerűsítésének céljából a bűncselekményeket három nagy csoportba sorolja és elemzi azt, hogy az egyes csoportba tartozó bűncselekmények elkövetőinek elrettentésére milyen büntetések alkalmasak és milyen büntetések nem.⁵⁵ Az első csoportba azok a bűncselekmények tartoznak, amelyek valódi kár okozására irányulnak. Ide tartozik a gyilkosság, az erőszak, a rablás, a hamisítás és egyéb bűncselekmények. Elméletében ezek a cselekmények képezik a bűncselekmények magját (core area of crimes). A második kategóriába azok a cselekmények tartoznak, melyeket az elkövetők megpróbálnak palástolni, eltitkolni (conceal), annak ellenére, hogy valójában nem károkozásra irányultak. Ebbe a bűncselekményi kategóriába tartozik például a segítségnyújtás elmulasztása, a cserbenhagyás, de az is, ha egy vállalat leplezni próbálja azt, hogy megszegi a biztonsági előírásokat. A bűncselekmények harmadik csoportjába az elmélet szerint bizonyos egyéb cselekmények tartoznak (certain other acts), melyek esetében az elkövető nem szándékozik

⁵⁵ Steven Shavell 540-568.o.

kárt okozni és tettét sem leplezni, sem a felelősség alól kibújni nem kíván. Ilyen cselekmény például a fiatalok alkohollal történő kiszolgálása (amikor az esetek többségében az eladók nem is sejtik, hogy a vásárló még nem felnőtt korú), és a gyorsajtás.

4.6. Szabadságvesztés vagy pénzbüntetés?

A szabadságvesztés és más a szabadság korlátozásával járó büntetések, mint például a házi őrizet főként az első kategóriába tartozó bűncselekmények elkövetéséért kerülnek kiszabásra. Korábban már említettük, hogy az ilyen cselekményeket miért nem lehet a kártérítési jog tárgykörébe utalni. Az ezen cselekmények által okozott hátrányok ugyanis általában pénzben nem kifejezhetők, így eredményesebb az, ha eleve az elkövetésük megakadályozását célozza a büntetőjogi szabályozás. Azaz olyan magas „árát” kell meghatározni ezen bűncselekmények elkövetése esetére, amelyet az elkövetőnek „ne érjen meg megfizetni”. A bűncselekmény árának összetevői az adott cselekményért járó büntetés nagysága és az elítélés bekövetkezésének a valószínűsége⁵⁶. Az első bűncselekményi kategóriába eső bűncselekmények esetén a legnagyobb problémát az jelenti, hogy előre megtervezettek, és így a büntetés alóli kibúvás valószínűsége magas. Tehát ezen bűncselekmények elkövetőinek elrettentése a büntetés mértékének növelésével könnyebben érhető el, mint az elfogás valószínűségének a növelésével. Könnyen belátható az, hogy sokkal olcsóbb az emberölés büntetési tételének a megemlése, mint az, hogy minden utcasarokra egy rendőrt állítsanak, vagy hasonló költséges intézkedésekkel próbálják meg a lehetséges gyilkosokat a cselekmény elkövetésétől visszatartani. Tehát az a két tényező, hogy a bűncselekmények központi területébe eső cselekmények által okozott kár számottevő és a bekövetkezésének valószínűsége általában magas (az előre való megtervezésük miatt) indokolja azt, hogy ezen a területen kell a büntetőjognak leginkább az elkövetők elrettentésére törekedni. Azokat az elkövetőket, akiket nem rettent el a bűncselekmények elkövetésétől semmilyen kilátásba helyezett szankció, azokat az elkövetőket a társadalomból való kiemelésük által akadályozza meg a további lehetséges bűncselekmények elkövetésében.

Pénzbüntetést önmagában általában nem szabnak ki a bűncselekmények központi területébe tartozó cselekményekért, legfeljebb egy másik büntetés mellé társítva. Azonban a

⁵⁶ Cesare Beccaria már 1764-ben a „Büntett és büntetés” című könyvében amellelt foglalt állást, hogy a büntetés lényege annak elkerülhetetlensége. A gazdasági megközelítés szempontjából ez mindössze a büntetés lehetséges árának egyik tényezője.

második bűncselekményi kategóriába eső cselekményekért önmagában is kiszabhatók pénzbeli szankciók és általában alkalmasak is arra, hogy az elkövetőket visszatartsák az ezen kategóriába tartozó cselekmények elkövetésétől. A pénzbüntetés abban a tekintetben különbözik a polgári jogi pénzbeli szankcióktól (kártérítéstől), hogy a büntetőbírságok ellen nem lehet felelősségbiztosítást vásárolni, míg a kártérítés ellen ugyanez lehetséges, sőt egyes esetekben kötelező is (például kötelező gépjármű biztosítás). Abban is különbözik a pénzbüntetés a kártérítéstől, hogy amíg a pénzbüntetést az állam javára ítéli meg a bíróság, addig a kártérítést a cselekmény által kárt szenvedett félnek. A pénzbüntetés elrettentő hatásával kapcsolatban megállapítható az, hogy egy bizonyos szintig a pénzösszegek növekedésével fokozható az elrettentő hatás. Azonban vannak olyanok, akik jövedelme egyébként is alacsony szinten van, ezért azokat nem fogja elrettenti a bűncselekmények elkövetésétől az egyre magasabb összegű pénzbüntetés, hiszen sem az alacsony, sem a magas büntetéseket nem lesznek képesek kifizetni. Statisztikai adatokkal igazolható az, hogy a társadalom alsóbb rétegeiből való személyek sokkal könnyebben követnek gazdasági indíttatású bűncselekményeket, mint azok, akik a társadalom felsőbb rétegeibe tartoznak.⁵⁷ Így ezen elkövetők esetében egy bizonyos szint után, amikor az elkövetők már nem lesznek képesek a büntetéseket kifizetni, akkor a pénzbüntetés már nem lesz elegendő a bűncselekmény elkövetőjének elrettentésére és súlyosabb büntetések alkalmazására kell, hogy sor kerüljön az elrettentés érdekében. A társadalom vállalni fogja a szabadságvesztéssel együtt járó magas költségeket annak az érdekében, hogy biztonságban érezze magát.⁵⁸

Azonban Robert Cooter és Thomas Ulen rámutatnak könyvükben arra, hogy a nem súlyos bűncselekményekért járó és túl szigorú büntetések aláássák a súlyosabb bűncselekményektől való elrettentés lehetőségét.⁵⁹ Tegyük fel, hogy egy jogrendszerben a lehető legsúlyosabb büntetés a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés. Tegyük fel továbbá azt is, hogy egy fegyveresen elkövetett rablásért ez kiszabható. Tehát, ha valaki felfegyverkezve követ el rablást és tisztában van tettének következményeivel is (és erkölcsi aggályoktól mentes (ezt rögzítettük a dolgozat második felének elején)), akkor nem lesz semmilyen olyan tényező, amely meggátolná abban, hogy a helyszínre érkező rendőröket megpróbálja lelőni, hiszen, ha racionálisan gondolkodik és ezt nem teszi meg, akkor az élete

⁵⁷ Shavell 544.o.

⁵⁸ Shavell 546.o. és Nils Christie: Büntetésipar – A nyugati stílusú gulagok felé -, Osiris kiadó, Budapest, 2004, 13.o.

⁵⁹ Cooter-Ulen: 518.o.

végéig börtönbe kerül, azonban ha megteszi, akkor növekszik annak a valószínűsége, hogy elkerüli ezt a súlyos büntetést.

Az alkalmazandó büntetések területén érdekes lehet továbbá vizsgálat tárgyává tenni az adott igazságszolgáltatási rendszerben a korrupciót, amely minden esetben csökkentheti az adott büntetések elrettentő hatását.⁶⁰

4.7. A halálbüntetés gazdasági megközelítése

A halálbüntetés gazdasági szempontból két irányból is megközelíthető.⁶¹ Egyrészt vizsgálható abból a szempontból, hogy gazdaságos-e, azaz megéri-e az államnak foganatosítani azokat (gazdaságossági szempont). Másrészt vizsgálható a halálbüntetés elrettentő hatása közgazdasági módszerekkel (főként a statisztika segítségével). Mindkét kérdésben erősen megosztott mind a tudós mind a civil társadalom egyaránt. A halálbüntetés gazdaságosságához nem fért kétség, hiszen mennyivel olcsóbb halálra ítélni valakit, mint élete végéig a börtönben tartani (etetni, egészségügyi ellátásban részesíteni, őrizni stb...). Azonban mára ez a megközelítés is erősen vitatott lett, mely szerint egy siralomházat célzó eljárás az Egyesült Államokban átlagban 2,3 millió dollárba kerül.⁶² Egy fogoly tartása egy szigorúan őrzött börtönben az Egyesült Államokban évente 40000 dollárba is belekerülhet.⁶³ Ha a halálbüntetést célzó eljárás költségeit elosztjuk a szigorúan őrzött börtönben való őrzés egy éves költségeivel, akkor arra az eredményre juthatunk, hogy egy halálbüntetést célzó eljárás költségeivel fedezhető 57.5 évre egy rab tartása szigorú viszonyok között.⁶⁴

A halálbüntetés elrettentő hatásával kapcsolatban is éles viták alakultak ki. Az elrettentő hatásról Thorsten Sellin 1967-ben megjelent tanulmánya volt az első a halálbüntetést gazdasági módszerekkel vizsgáló munka.⁶⁵ A módszerek azonban még nem voltak elég kifinomultak és a tanulmányt számos kritika érte. A halálbüntetés elrettentő hatásáról Isaac Ehrlich közgazdász írta a leghíresebb tanulmányt.⁶⁶ Ehrlich egészen addig a

⁶⁰ Nuno Garoupa: An Economic Analysis of Criminal Law 16.o.

⁶¹ A halálbüntetés gazdasági elemzéséről részletesen lásd: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés gazdasági megközelítése, In.: Jogelméleti Szemle 2008/2. szám

⁶² Pap András László: Pénz, politika, jogbiztonság – halálbüntetés az Egyesült Államokban In.: Belügyi Szemle 2001/6., 75.o.

⁶³ Cooter-Ulen 544.o.

⁶⁴ Megjegyzendő, hogy mindkét adat az Egyesült Államokra vonatkozik és pusztán becsléseken alapszik, így az eredmény sem teljesen pontos, továbbá országonként más és más eredményre juthatunk a költségek tekintetében, de ez már túlmutat a jelen dolgozat keretein.

⁶⁵ Thorsten Sellin: Capital Punishment (1967)

⁶⁶ Isaac Ehrlich: The deterrent effect of capital punishment: A question of life and death. American Economic Review (1975)

következtetésig eljutott, hogy minden halálos ítéletre körülbelül 7-8 elriasztott gyilkosságot lehet számítani.⁶⁷ Ehrlich feltételezte, hogy a bűnöző várható költsége három változótól függ. Egyrészt a bűncselekmény miatti letartóztatás valószínűségétől (az emberölésért való letartóztatás száma osztva a bejelentett gyilkosságok számával). Másodrészt az emberölés miatti elítélés valószínűségétől (emberölés miatt elítéltek száma osztva a gyilkosságok miatti letartóztatás számával). Harmadrészt a bűnösnek nyilvánítás esetén a kivégzés valószínűségétől (kivégzések száma osztva az emberölések miatti bűnösnek nyilvánítás számával). Ehrlich az Egyesült Államok 1933 és 1969 között időszakának statisztikáit használta.⁶⁸

4.8. A bűncselekmények beárazása a törvények által: az ítélkezési táblázat

A bírósági ítélkezés reformjáról szóló törvényt (Sentencing Reform Act) az Egyesült Államok Kongresszusa 1984 júliusában elfogadta. A törvény célja az volt, hogy ugyanazon bűncselekményért, hasonló elkövetők esetében, azonos mértékű büntetés kerüljön kiszabásra.⁶⁹ Eltörölték a határozatlan tartamú szabadságvesztést kiszabó ítéletek és a feltételes szabadságra bocsátásról döntő bizottságok régi rendszerét. A Kongresszus felállította az Amerikai Egyesült Államok Ítélezési Bizottságát, amelynek elsődleges feladata volt az új rendszer részleteinek kidolgozása. A bizottság kidolgozta az úgynevezett ítélkezési táblázatot, amely jelentősen korlátozza a bírák mérlegelési lehetőségét a büntetési tételek kiszabásának a terén. Korábban a legtöbb tagállam a meghatározatlan időtartamú ítéletek rendszerét alkalmazta.⁷⁰ Tehát egy bíró mérlegelhetett szabadon a büntetőtörvény szövegének alapján mely a büntetési tételt a következő módon határozta meg: például: „nem kevesebb, mint öt év, és nem több, mint tíz”. Az ítélkezési táblázat bevezetése után ez a szabad mérlegelési lehetőség nagyban korlátozottá válik. A táblázat sorai a bűncselekmények súlya (offense level) alapján tagozódnak, egészen a kisebb kihágásoktól az előre megfontolt emberölésig. Négy főbb kategóriára van felosztva, melyeket A,B,C és D zónáknak nevez. Az „A” zónában nem feltétlenül kell alkalmazni a szabadságvesztést, csak, ha azt a törvény a második fejezetében kifejezetten így rendeli. A „B” zónában a szabadságvesztés minimális büntetési tételét kell kiszabni, vagy legalább egy hónapos szabadságvesztés letöltése után házi

⁶⁷ Pokol Béla: A jog elmélete, Budapest, Rejtjel, 2001, 416.o.

⁶⁸ Cooter – Ulen: 553.o.

⁶⁹ forrás: <http://www.sgc.wa.gov/PUBS/SPR%20Report.pdf> (2010-11-03)

⁷⁰ Cooter-Ulen 545.o.

őrizet rendelhető el a további időre, vagy a szabadságvesztés szakaszokban tölthető le. A „C” zónában a szabadságvesztés büntetés minimumát kell kiszabni, vagy alkalmazhatók a „B” zónában is alkalmazható szankciók, azzal a további feltétellel, hogy a büntetési tétel legalább felét büntetés végrehajtási intézetben kell letölteni. A „D” zónában a minimálisan kiszabható szabadságvesztések egészét büntetés végrehajtási intézetben kell letölteni.⁷¹

A táblázat oszlopai az elkövető előéletét értékelik pontokban, amely a büntetlen előéletű elkövetőktől egészen az erőszakos többszörös visszaeső elkövetőig terjed. Egyes korábbi ítéletek nem eredményeznek pontokat, mint például a jelenleg folyó ügyben korábban meghozott ítéletek, egyes hadbíróági ítéletek, külföldön kiszabott ítéletek, valamint szabálysértések és kisebb bűncselekmények miatti ítéletek (autóstoppolás, gyorsajtás stb...). A további kategóriáknál figyelembe veszik, hogy az elkövető 18 éves kora előtt, vagy azután követte le a cselekményt. Ha korábban már elítélték szabadságvesztésre, akkor vizsgálják annak időtartamát is a pontok kiszabásánál. Vizsgálják azt is, hogy a jelenleg vizsgált cselekményét, feltételes szabadság, vagy próbaidő alatt követte-e el stb...

Például egy betörés a 17. szintről indul (alapesete), azonban ha előre jól kitervelték és 10000 dolláros kárt okoztak vele akkor feljebb kerül a 21. szintre (minősített esete). Ha az elkövetőt már korábban kétszer 13 hónapot meghaladó szabadságvesztésre ítélték, akkor az elkövető a III/6. kategóriába kerül az előélete alapján. A táblázatból egyértelműen kiderül, hogy ebben az esetben az elkövetőt a bíró 46 hónaptól 57 hónapig terjedő szabadságvesztésre ítélheti.⁷²

Az ítélkezési táblázat úgy kapcsolható a BJGE-hez, hogy a racionális és amorális elkövető a táblázat alapján sokkal pontosabb számításokat végezhet el a „bűncselekményért fizetendő ár összegével” kapcsolatban, ugyanis előzetesen és pontosan meghatározható büntetési tételekkel számolhat és így már csak az elítélésének a valószínűségét kell megállapítani, ahhoz, hogy pontos adatot kaphasson a végül fizetendő árral kapcsolatban. A következő oldalon mellékelem az ítélkezési táblázatot.⁷³

⁷¹ forrás: http://www.ussc.gov/2004guid/5c1_1.htm (2010-11-12)

⁷² Nils Christie: 165.o.

⁷³ forrás: www.ussc.gov/15_yearchap1.pdf (2010-11-03)

SENTENCING TABLE (In months of imprisonment)

Offense Level	Criminal History Category (Criminal History Points)					
	I (0 or 1)	II (2 or 3)	III (4, 5, 6)	IV (7, 8, 9)	V (10, 11, 12)	VI (13 or more)
1	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6
2	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	1-7
3	0-6	0-6	0-6	0-6	2-8	3-9
4	0-6	0-6	0-6	2-8	4-10	6-12
5	0-6	0-6	1-7	4-10	6-12	9-15
6	0-6	1-7	2-8	6-12	9-15	12-18
7	0-6	2-8	4-10	8-14	12-18	15-21
8	0-6	4-10	6-12	10-16	15-21	18-24
9	4-10	6-12	8-14	12-18	18-24	21-27
10	6-12	8-14	10-16	15-21	21-27	24-30
11	8-14	10-16	12-18	18-24	24-30	27-33
12	10-16	12-18	15-21	21-27	27-33	30-37
13	12-18	15-21	18-24	24-30	30-37	33-41
14	15-21	18-24	21-27	27-33	33-41	37-46
15	18-24	21-27	24-30	30-37	37-46	41-51
16	21-27	24-30	27-33	33-41	41-51	46-57
17	24-30	27-33	30-37	37-46	46-57	51-63
18	27-33	30-37	33-41	41-51	51-63	57-71
19	30-37	33-41	37-46	46-57	57-71	63-78
20	33-41	37-46	41-51	51-63	63-78	70-87
21	37-46	41-51	46-57	57-71	70-87	77-96
22	41-51	46-57	51-63	63-78	77-96	84-105
23	46-57	51-63	57-71	70-87	84-105	92-115
24	51-63	57-71	63-78	77-96	92-115	100-125
25	57-71	63-78	70-87	84-105	100-125	110-137
26	63-78	70-87	78-97	92-115	110-137	120-150
27	70-87	78-97	87-108	100-125	120-150	130-162
28	78-97	87-108	97-121	110-137	130-162	140-175
29	87-108	97-121	108-135	121-151	140-175	151-188
30	97-121	108-135	121-151	135-168	151-188	168-210
31	108-135	121-151	135-168	151-188	168-210	188-235
32	121-151	135-168	151-188	168-210	188-235	210-262
33	135-168	151-188	168-210	188-235	210-262	235-293
34	151-188	168-210	188-235	210-262	235-293	262-327
35	168-210	188-235	210-262	235-293	262-327	292-365
36	188-235	210-262	235-293	262-327	292-365	324-405
37	210-262	235-293	262-327	292-365	324-405	360-life
38	235-293	262-327	292-365	324-405	360-life	360-life
39	262-327	292-365	324-405	360-life	360-life	360-life
40	292-365	324-405	360-life	360-life	360-life	360-life
41	324-405	360-life	360-life	360-life	360-life	360-life
42	360-life	360-life	360-life	360-life	360-life	360-life
43	life	life	life	life	life	life

5. A jog gazdasági elemzésének kritikái

A gazdasági elemzés legélesebb kritikája ugyanaz, amivel a mikroökonómiát is bírálják, ami nem más, mint az, hogy a racionális ember képével kapcsolatban képes csupán számításokat elvégezni és előrejelzéseket tenni, azonban nem lehet kizárólagosan azt állítani, hogy minden ember racionális cselekszik és semmiféle erkölcsi indokokat nem vesz figyelembe a döntéseikor. A gyakorlatban is számos irracionális döntést hozunk. „A közgazdaságtan elmélete látszólag, a valóságtól távol eső feltevésekre támaszkodik. Úgy tűnhet, hogy az emberi viselkedés ésszerűségéről és önérdékűségéről vallott közgazdaságtani feltevést megcáfolja az introspekció és a mindennapi élet számos egyéb tapasztalata. Kétségtelen a közgazdaságtani elmélet feltevései bizonyos mértékben egyszerűsítve és a valóságnak ellentmondóan jellemzik az emberi viselkedést.”⁷⁴ A racionálisan cselekvő ember modellje csak a közgazdász által felállított fikció, és a gazdasági ember inkább olyan, mintha a vizsgált egyének valamiféle súlyozott átlaga lenne, ahol a magatartásbeli különbségek és végletek kiegyenlítik egymást.⁷⁵

A gazdasági jogelmélet másik hibája az, hogy megpróbálja materializálni, anyagiasítani azokat az értékeket, örömeket, előnyöket, amelyeket egyáltalán nem lehet pénzben kifejezni. Irreális az a feltételezés, hogy különböző emberek örömei és bánatai pénzben kifejezhetők és így egymással összevethetők.⁷⁶

A közgazdaságtan nem ad feleletet arra a kérdésre hogy jó-e vagy rossz, igazságos-e vagy igazságtalan a jövedelem és a vagyon adott elosztása, így arra a kérdésre sem tud válaszolni, hogy a források hatékony allokációja jó, igazságos, vagy társadalmilag és etikailag egyébként kívánatos-e. A közgazdász arra sem képes feleletet adni, hogy – igazságosnak feltételezve a jövedelem és a vagyon elosztását – a fogyasztói szükségletek kielégítését tekintjük-e a társadalom uralkodó értékének.⁷⁷

A büntetőjog gazdasági elemzésével kapcsolatban számos kritika megfogalmazásra került⁷⁸, de mindközül a legjelentősebb talán az, hogy a bűncselekmények tetemes részénél nem alkalmazható (például gondatlanságból, vagy erős felindulásban elkövetettek).

⁷⁴ Posner: A közgazdasági gondolkodás természete 103

⁷⁵ Veljanovski 46.o.

⁷⁶ Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet 7.o.

⁷⁷ Posner 102.o.

⁷⁸ lásd: Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet 12.o.

Felhasznált irodalom

- Becker, Gary S.*: Crime and Punishment: An Economic Approach, *The Journal of Political Economy*, Vol. 76, No. 2. pp. 169-217, 1968
- Behrens, Peter*: A jog egy gazdasági elméletének szempontjai *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Bentham, Jeremy*: Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe, *In.: Brit moralisták a XVIII. században*, Gondolat, Budapest, 1977
- Calabresi, Guido – Melamed, A. Douglas*: Tulajdoni szabályok, felelősségi szabályok és az elidegeníthetetlenlenség: a székesegyház egyik látképe *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Christie, Nils*: Büntetésipar – A nyugati stílusú gulagok felé, Osiris kiadó, Budapest, 2004
- Coase, Ronald H.*: A társadalmi költség problémája *In.: A vállalat, a piac és a jog*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004
- Coase, Ronald H.*: Megjegyzések a társadalmi költség problémájához *In.: A vállalat, a piac és a jog*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004
- Cooter, Robert – Ulen, Thomas*: Jog és közgazdaságtan, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005
- Cserne Péter*: Richard A. Posner, *In.: Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*, 2004, Miskolc, Bíbor kiadó
- Demsetz, Harold*: A tulajdonjog új elméletének alapjairól *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Garoupa, Nuno*: An Economic Analysis of Criminal Law,
http://www.estig.ipbeja.pt/~ac_direito/Garoupa_criminalaw01.pdf (2011-06-03)
- Gibbons, Robert*: Bevezetés a játékelméletbe, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005
- Molnár András*: Richard Posner a bírói szerepről *In.: Glossa Iuridica I. évfolyam 1. szám*, 2009, <http://www.glossaiuridica.hu/> (2010-10-11)
- Pap András László*: Pénz, politika, jogbiztonság – halálbüntetés az Egyesült Államokban, *In.: Belügyi Szemle 2001/6*
- Pokol Béla*: A gazdasági jogfelfogás és Posner jogelmélete, *In.: uő. A jog elmélete*, Rejtjel, Budapest, 2001

- Polinsky, A. Mitchell*: A gazdasági elemzés, mint potenciálisan hibás termék: útmutató a fogyasztó részére Posner: A jog gazdasági elemzése című könyvéhez *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Posner, Richard A.*: A közgazdasági gondolkodás természete *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Posner, Richard A.*: A gazdasági megközelítés alkalmazásának néhány helyes és téves esete a jogban *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Posner, Richard A.*: *Economic Analysis of Law, Seventh Edition*, Aspen Publishers, New York, 2007
- Sajó András*: Közgazdaságtani vizsgálódások a jogról *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Shavell, Steven M.*: *Foundations of Economic Analysis of Law*, Belknap Press of Harvard University Press, 2004
- Szabadsfalvi József*: A jog gazdasági megközelítése, *In.: uő.(szerk) Mai angol – amerikai jogelméleti törekvések*, Bíbor kiadó, Miskolc, 1996
- Tóth J. Zoltán*: A halálbüntetés gazdasági jogelméleti megközelítése, *In.: Jogelméleti Szemle* 2008/2. szám
- Tóth J. Zoltán*: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet, *In.: Jogelméleti Szemle* 2004/1. szám
- Veljanovski, Cento G.*: A jog gazdasági megközelítése: kritikai bevezetés *In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Vékás Lajos*: A magánjog gazdasági elemzése *In.: Állam- és jogtudomány XXXIX. évfolyam*, 1998